

Міністерство культури і інформаційної політики України
Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Методичні рекомендації

**з дисципліни «Основи виробничої майстерності»
для студентів 4 курсу спеціалізації «Дизайн середовища»
денного та заочного відділень
ВІТРАЖ**

Галузь знань 02 «Культура і мистецтво»;
Спеціальність 022 «Дизайн»

Харків 2023

УДК 378

Друкується за рішенням Методичної ради ХДАДМ
(протокол № 22 від 14.03.2023 р.)

Рекомендовано кафедрою «Дизайн середовища»

Рецензенти:

Є.М. Грабовський к.е.н., доцент каф. комп'ютерних систем і технологій Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

В.М. Носенков, професор, завідувач кафедри монументального живопису ХДАДМ

Укладач:

М. Т. Радомський, канд. мистецтвозн., доцент кафедри «Дизайн середовища» ХДАДМ

Методичні рекомендації з дисципліни «Основи виробничої майстерності (вітраж)» для студентів 4 курсу спеціалізації «Дизайн середовища» /Харків. ХДАДМ; уклад. М.Т. Радомський. Х., 2023, 29 с.

Дисципліна «Робота в матеріалі» відноситься до циклу професійної і практичної підготовки фахівців і забезпечує професійну підготовку дизайнера з інтер'єру, відповідно навчально-професійної програми спеціаліста, магістра. В процесі вивчення дисципліни студенти знайомляться зі специфікою виготовлення творів зі скла, вивчають особливості різноманітних сучасних технік обробки скла, опановують пластичні можливості графічної мови твору зі скла, удосконалюють професійну майстерність шляхом виконання відповідних практичних завдань.

Дисципліна вивчається студентами 4 курсу і має забезпечити сучасний рівень професійної підготовки фахівців дизайну інтер'єру, монументального живопису, здатних конкурувати на вітчизняному ринку праці, а саме: галузі дизайну середовища, монументального мистецтва, арт-проектах і мистецькій діяльності.

Вступ

Виховання творчої особистості – одне з найважливіших завдань, що постають перед сучасною українською вищою школою. Індивідуальність, творча неповторність і саме цінність кожного студента – от та проблема, що вирішується сьогодні у творчих колективах вузів. У курсі дисципліни «вітраж» творчі завдання студентів виконуються з використанням сучасних технологій різки, пайки, плавок і фарбування скла, студенти поряд з використанням арсеналу художніх засобів вітражного живопису працюють із об'ємними композиціями, сполучаючи вітраж як класичну техніку з об'ємною скульптурою й дизайнерськими формами композицій. Завдяки технічному оснащенню лабораторії студенти мають можливість вивчення більшості нових вітражних технологій, що дозволяють реалізувати самі сміливі й навіть, на перший погляд, фантастичні ідеї.

При цьому поряд з декоративними характеристиками скла особлива увага приділяється його властивостям, пов'язаним з проникністю світлом, прозорістю та можливістю віддзеркалення світла. Відкритість, що народжує відчуття рівноправності – характерна риса сучасного оточуючого людину середовища, неможлива без використання скла.

Різноманітні технології вітражу, засновані на розмаїтті властивостей стекла дозволяють якісно своєрідно і неповторно вирішувати широкий спектр завдань сучасного монументального живопису. Вивчаючи мистецтво монументального вітражу необхідно розглядати не тільки художню цінність створюваних з кольорового скла творів мистецтва. Являючись невід'ємною частиною сучасного проектного середовища вітраж вдало використовується як домінуючий елемент оточуючого людину простору. Унікальні властивості скла як матеріалу давно оцінені та використовуються монументалістами для втілення творчих ідей і художніх задумів.

«Дійсно сучасним є той вітраж, в якому ми зустрічаємо сучасне мислення сучасної людини», – це визначення відомого в середині ХХ століття литовського вітражиста Казиса Моркунаса досьогодні звучить актуально. «...Бо вітраж це не холодні площини скла. Це згусток енергії, який пульсує в такт з серцем митця. Це душа і думки вітражиста» [12, С. 8].

«Вітраж» – (франц. vitrage – від vitre – віконне скло) – твір монументально – декоративного мистецтва з кольорового чи безбарвного скла або іншого прозорого матеріалу, на який наноситься малюнок спеціальними фарбами, гравіруванням або витравлюванням. Шматочки скла, з яких складається вітраж, монтуються в єдине ціле (орнаментальну або сюжетну композицію) за допомогою двотаврових балочок, що спаюються оловом. ...Вітражі застосовують в українській архітектурі як зовні, так і в інтер'єрах. Вітражами оздоблюють палаци культури, музеї, станції метрополітену, павільйони виставок. [4;С.126].

Згідно з навчальним планом спеціалізації «Дизайн середовища» дисципліна Основи виробничої майстерності «вітраж» вивчається студентами 4 курсу денної форми навчання у обсязі 120 годин, з них: практичні аудиторні заняття – 45 годин, самостійна робота – 75 години.

Самостійна робота студентів передбачає виконання важливого обсягу практичних завдань з дисципліни Основи виробничої майстерності «вітраж», пов'язаних безпосередньо як зі збором та систематизацією необхідної інформації за темою вітражного проекту так і розробкою авторської концепції композиційного рішення теми вітража та подальшим виконанням проекту в оригіналі.

Викладання дисципліни Основи виробничої майстерності «вітраж» здійснюється за методикою підготовки фахівців дизайну, викладеною у навчальному посібнику авторів Тищенко Г. В. і Проніна О. Ф. «Проектування сучасних вітражів та технологія їх виготовлення» (1989 р.).

Мета дисципліни – дати студентам необхідні теоретичні знання та практичні навички роботи над вітражем, уміння професійно застосовувати

образотворчі засоби композиції та новітні технології, навчити поєднувати комплекс знань і умінь володіння скляними декоративними матеріалами з образним рішенням інтер'єрів, що проектуються.

Задачі дисципліни – вивчити специфіку сучасного вітражного мистецтва та особливості виготовлення авторських вітражів, опанувати образотворчі засоби композиції вітражу. У процесі вивчення дисципліни студенти повинні ознайомитись з історією становлення і розвитку вітражного мистецтва в системі архітектурного проектування, та вдосконалити фахову майстерність шляхом виконання реальних проектів.

Об'єктом вивчення дисципліни Основи виробничої майстерності «вітраж» є сукупність основних законів і закономірностей, за допомогою яких створюється вітражний твір.

Предметом вивчення дисципліни Основи виробничої майстерності «вітраж» є сукупність засобів за допомогою яких створюються мистецькі вітражні твори.

Завданням курсу робота в матеріалі з дисципліни Основи виробничої майстерності «вітраж» є вивчення студентами теоретичних основ побудови композиції вітражного твору, а також придбання практичних навичок рішення різноманітних живописних завдань стосовно можливостей віражної живописної техніки. У результаті вивчення предмету дисципліни Основи виробничої майстерності «вітраж» студент повинен знати основні закони побудови і створення композиції вітражного твору, вільно володіти прийомами обробки і декорування скла, знати й уміло оперувати основними прийомами сполучення скла в межах вітражної технології.

Навчальна дисципліна Основи виробничої майстерності «вітраж» викладається протягом 1 навчального семестру. Програма навчальної дисципліни складається з 2 модулів:

Модуль 1

Тема 1. «Порізка скла».

Модуль 2

Тема 2. Виконання копії середньовічного вітражу.

Тема 3. Різка скла відповідно виготовленої робочої кальки та картону.

Тема 4. Розпис та фарбування копії класичного вітражу.

Тема 5. Завершення копії середньовічного вітражу

Тема 6. Виконання картону декоративного натюрморту в техніці вітражу

В цілому курс містить містить 6 тем, зв'язаних між собою змістовними складовими.

1 модуль вміщує інформацію щодо властивостей скла, як матеріалу.

Тема 1. «Порізка скла». Завдання 1. Різка скла (прямі лінії, хвилясті та комбіновані). Порізка двох пластин скла, що мають спільну лінію спотички.

Студенти ознайомляться з міцністю і, водночас, хрупкістю скла. Вивчають прийоми безпечної роботи із склом, засоби технічної безпеки в вітражному мистецтві. В лекційному курсі студентів знайомлять з арсеналом інструментів для порізки скла у відповідності з його якостями. Студенти вивчають різноманітні за товщиною і рельєфом стекла та особливості роботи з ними.

Обсяг завдання: Завдання з порізки скла виконується згідно з шаблоном різного рівня складності. Студент повинен вирізати 20 елементів зі скла точно за лініями шаблону.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть відомі вам різновиди прозорого скла.
2. Поясніть розбіжності властивостей листового і авторського скла.
3. Назвіть відомі вам інструменти для розрізування скла та поясніть можливості їх використання.
4. Поясніть з якою метою в віражному мистецтві використовують посотіжі. Наведіть приклади, коли скло можливо розламувати вручну.

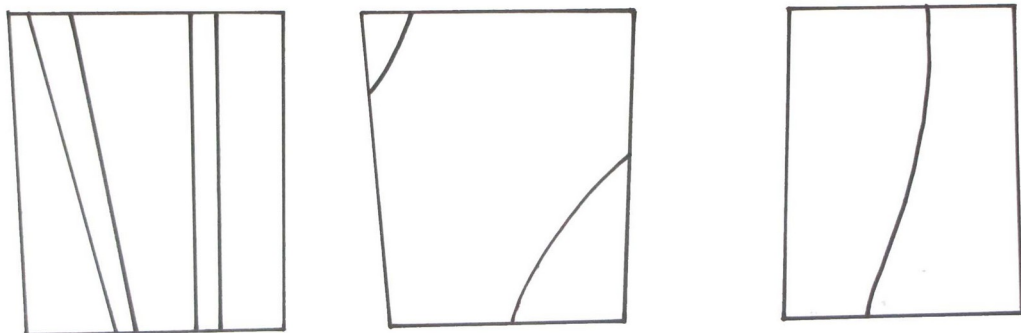
5. Переліchte обов'язкові для використання в межах вітражної аудиторії робочі засоби власної безпеки.

Малюнок 1. Склорізи

Малюнок 2. Посотіжі для розламування скла

Малюнок 3. Шаблони для різки скла

Малюнок 4. Засоби технічної безпеки в вітражному мистецтві.

Тема 2. Виконання копії середньовічного вітражу.
Завдання 1. Копія середньовічного вітражу у вигляді кольорового картону.

Студент повинен ознайомитись з аналогами вітражів, створених вітражистами в різні часи. Під час знайомства з аналогами студент повинен вивчити особливості композиційних рішень вітражів, звернути увагу на стилістичні особливості творів, що вивчаються. Також велика увага повинна бути приділена кольоровим особливостям поєднаних в вітражах стекол, ступеню насиченості кольорової гами і загальній прозорості віражного твору. Під час знайомства з аналогами студент отримує первісну інформацію щодо можливостей з'єднання стекол між собою.

Обсяг завдання: Студент повинен представити не менше 3 х кольорових зразків з вивчених під час самостійної роботи аналогів класичних вітражів. На основі представлених аналогів здійснити вибір вітражу для копіювання, виготовити картон вітража-копії у вигляді фрагменту віражного твору розміром від 70X70 см до 160 X160 см в кольорі; завершити виконання завдання створенням чорно – білої «кальки» вітражу для порізки скла. Знімання кальки з картону студент повинен виконати в залежності від використаної в аналізі шинки або протяжки.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть стилістичні особливості вітражів різних епох.
2. Назвіть особливості композицій вітражів періоду готики.
3. Назвіть технічні і технологічні і колористичні особливості вітражів періоду модерну.
4. Назвіть технічні і технологічні особливості вітражів ренесансного стилю.

Малюнок 5. Копія вітражу. Картон.

Тема 2 - Виконання копії середньовічного вітражу.

Завдання 2. Виконання робочої кальки середньовічного вітражу.

Студент повинен ознайомитись з правилами виконання шаблону, або робочої кальки в натуральному розмірі вітражного твору. аналогами вітражів, створених вітражистами в різні часи. Під час виконання завдання студент повинен звернути увагу на чітку відповідність розмірів деталей і лінії спотички. З цією метою слід виконати ряд послідовних дій:

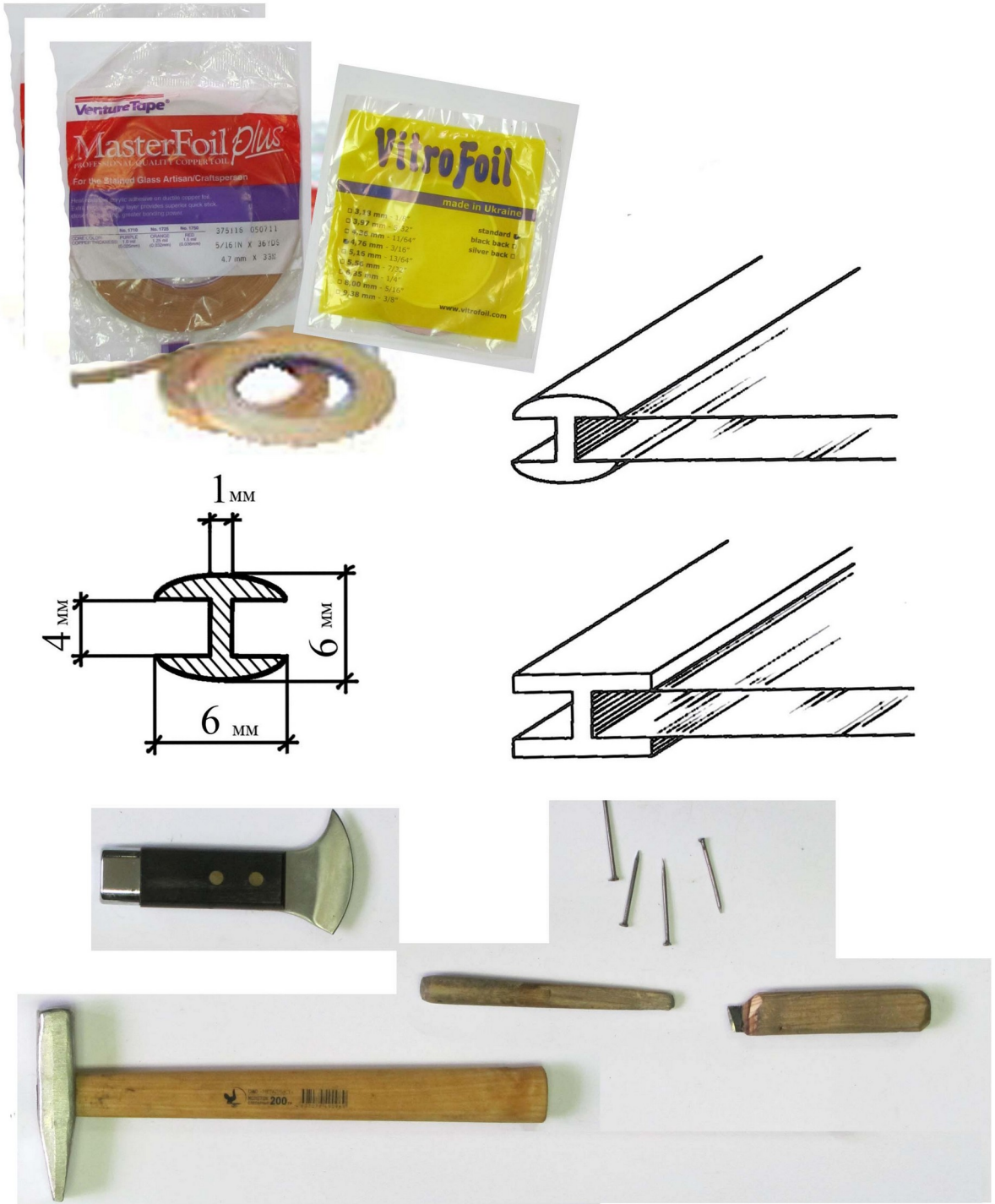
- 1) закріпити чистий аркуш прозорої кальки зверху кольорового картону без зламів і складок.
- 2) обдумати можливу товщину лінії спотички пластин скла у залежності від матеріалу, який буде застосовано для з'єднання фрагментів вітражу. (Товщина лінії може коливатись від 0,1 до 1,5 мм)
- 3) лінером обраної товщини виконати чорну графічну лінію спотички пластин скла вітражу, чітко додержуючись середини темної лінії, що обходить пластини скла картону.

Під час знайомства з аналогами студент отримує первісну інформацію щодо можливостей з'єднання пластин скла між собою. Також велика увага повинна бути приділена загальній прозорості вітражного твору.

Обсяг завдання: Студент повинен завершити виконання завдання створенням чорно – білої «кальки» вітражу для порізки скла. Знімання кальки з картону студент повинен виконати в залежності від використаної в аналізі шинки або протяжки.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть стилістичні особливості вітражів різних епох.
2. Назвіть особливості композицій вітражів періоду готики.
3. Назвіть технічні і технологічні і колористичні особливості вітражів періоду модерну.
4. Назвіть технічні і технологічні особливості вітражів ренесансного стилю.

Малюнок 6. Види свинцевих протяжок або шинки для вітражного скла

Тема 3. Різка пластин скла відповідно виготовленої робочої кальки та картону.

Завдання 1. Різка пластин скла відповідно виготовленої робочої кальки та картону. Під час виконання завдання студенти вивчають прийоми роботи із склом, засоби технічної безпеки в вітражному мистецтві. Практичне завдання з різки скла у відповідності з власноруч створеним картоном згідно робочої кальки дає студентам досвід і практичні навички роботи з арсеналом інструментів для порізки скла у відповідності з його якостями.

Обсяг завдання: Завдання з порізки скла виконується згідно робочої кальки відповідно картону. Студент повинен вирізати стекла точно за лініями шаблону.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть відомі вам інструменти для розрізування скла та поясніть можливості їх використання.
2. Поясніть з якою метою в вітражному мистецтві використовують плоскогубці. Наведіть приклади, коли скло можливо розламувати вручну.
3. Перелічте обов'язкові для використання в межах вітражної аудиторії робочі засоби власної безпеки

Тема 4. Розпис та фарбування копії класичного вітражу.

Завдання 1. Виконання розпису скла полімерними фарбами.

Під час виконання завдання студенти вивчають палітру барвників для скла, порівнюючи тональні та кольорові властивості. Одночасно студенти отримують інформацію щодо техніки і засобів нанесення фарбового шару на скло. Під час виконання завдання студенти отримують навички вітражного живопису. Сучасні вітражні барвники дозволяють імітувати майже всі різновиди художнього скла, що дає студентам змогу в короткий термін виконати поставлене завдання. Під час виконання завдання студенти отримують навички графічної обробки скла. Вивчають різні способи створення графічних малюнків на склі чорним барвником.

Обсяг завдання: Завдання з кольорового декорування скла виконується за обраним середньовічним зразком. Студент повинен виконати розпис пластин скла намагаючись відтворити декоративний ефект кольорових пластин скла оригіналу

Питання для самоконтролю:

1. Перелічте види барвників для кольорового декорування скла.
2. Назвіть відомі вам способи кольорового декорування скла.
3. Перелічте інструменти, з допомогою яких можна декорувати прозоре скло кольоровими барвниками.
4. Поясніть принципову різницю між барвниками для скла і барвниками для кераміки.

Тема 5. Завершення копії середньовічного вітражу

Завдання 1. Збірка скла відповідно картону копії вітража.

Під час виконання завдання студенти отримують навички з'єднання фрагментів вітража між собою. Отримують уміння виготовлення і збірки деталей відповідно створеному шаблону – картону вітражу. На практиці засвоюють етапи роботи з шаблонами.

Обсяг завдання: Завдання з збірки вітражу виконується за попередньо створеним картоном і робочою калькою. Студент повинен виконати збірку пластин скла чітко за лініями робочої кальки, відповідно картону.

Завдання 2. Паювання зібраного вітражу.

Під час виконання завдання студенти вивчають різновиди протяжок для скла, порівнюючи їх художні та декоративні можливості. Одночасно студенти отримують інформацію щодо технік пайки, та можливостей технологій з'єднування скла, що їй не потребують зпаювання (фьюзинг, клеений вітраж, імітація – однобічний вітраж).

Обсяг завдання: Завдання з збірки та паювання виконується за попередньо створеним картоном і робочою калькою. Студент повинен виконати паювання протяжок пластин скла чітко за лініями робочої кальки, відповідно картону

Питання для самоконтролю:

1. Перелічте основні види інструментів для паювання протяжок скла.
2. Назвіть відомі вам способи з'єднання скла сучасних вітражів.
3. Перелічте інструменти, необхідні для зборки і паювання вітражу.

Завдання 3. Експонування завершеного вітражу

Під час виконання завдання студенти вивчають вірно розподіляти освітлення твору з скла, порівнюючи художні та декоративні можливості різних типів освітлення. Вивчають різні способи створення рам та конструкцій для експонування творів з скла. Одночасно студенти отримують інформацію щодо конструктивних особливостей конструкцій для монтажу творів з скла. Під час виконання завдання студенти отримують навички експонування завершених робіт з скла..

Обсяг завдання: Завдання з експонування скла виконується за обраними прикладами, враховуючи розмір і вагу твору з скла.

Питання для самоконтролю:

1. Перелічте основні види освітлення вітражів.
2. Назвіть відомі вам способи експонування (розташування) в просторі творів з скла.
3. Поясніть різницю між штучним, примусовим та природним освітленням вітражів.

Малюнок 8. Збірка вітражу. Паювання

Малюнок 9. Експонування завершеної роботи

Самостійна робота студентів

Самостійна робота студентів має бути спрямованою на збір необхідної інформації та завершення практичних завдань за зазначеною тематикою 1- 2 модулів і містити такі складові:

- робота з літературними джерелами в бібліотеці академії; аналіз існуючих аналогів вітражів;
- виконання малюнків, начерків та замальовок за обраною темою вітражу; вдосконалення володіння прийомами декорування скла чорним барвником.;
- виконання розпису скла полімерними фарбами для скла.;
- перегляд художніх виставок в академії, галереях міста, Харківському художньому музеї та Будинку художника з метою знайомства з сучасним фаховим рівнем вітражу;
- завершення роботи над ескізами та оригіналами вітражів;
- вибір вітражу для копіювання; виготовлення картону вітража-копії;
- знімання кальки з картону.
- монтаж підготовленого скла у вітражну конструкцію;
- оформлення робіт для семестрової експозиції.

Вимоги до знань, умінь та навичок

В результаті вивчення дисципліни «Робота в матеріалі» студент повинен **знати:**

- історію становлення та розвитку віражного мистецтва;
- методичні принципи роботи над композицією вітража;
- основні види вітражних технік;
- специфіку різновидів сучасних вітражних технологій;
- методику збору та систематизації інформації;
- образотворчі засоби композиції вітражу;
- графічні методи побудови художнього образу;
- принципи застосування сучасних технологій обробки скла

уміти:

- розробляти авторську концепцію рішення теми вітражу;
- застосовувати образотворчі засоби композиції для створення візуального образу вітражного твору;
- проектувати вітражі у зв'язку з особливістю наявної архітектурної ситуації;
- використовувати оригінальні вітражні техніки та технології для втілення авторських творчих задумів;

мати навички:

- порізки скла,
- декоративного оздоблення скла, у зв'язку з цим мати навички його механічної та термічної обробки;
- малювати з натури з метою збору інформації та підготовчого матеріалу за темою вітражу;
- творчого підходу в розробці ескізів вітражів;
- праці з склорізними інструментами та необхідним вітражним устаткуванням;

Тема 6. Виконання картону декоративного натюрморту в техніці вітражу

Завдання 1. Збір аналогів

Під час виконання завдання студенти вивчають різновиди творчих технік, застосовуваних для творів в жанрі натюрморту з скла, порівнюючи їх художні та декоративні можливості. Одночасно студенти отримують інформацію щодо технік та можливостей технологій з'єднання скла, що їм не потребують зпаювання (фьюзинг, клеений вітраж, імітація – однобічний вітраж).

Малюнок 1. Збір аналогів для завдання

Обсяг завдання: Завдання з збору аналогів виконується у вигляді альбому формату А-4 з кольоровими ілюстраціями. Кількість аналогів не менше 25.

Питання для самоконтролю:

- 1.Перелічте основні різновиди творчих технік, застосовуваних для творів в жанрі натюрморту з скла.
- 2.Назвіть відомі вам способи з'єднання скла сучасних вітражів.
- 3.Перелічте відомі вам техніки декоративної обробки скла для вітражів

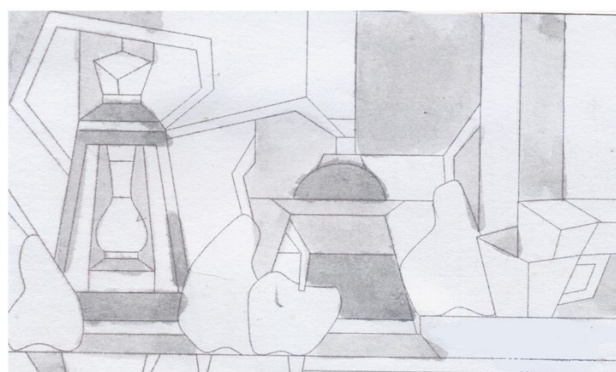
Завдання 2. Ескізування

Під час виконання завдання студенти створюють зображення натюрмортів, застосовуючи різновиди творчих технік, застосовуваних для творів в жанрі натюрморту з скла, використовуючи різноманітні композиційні, художні та декоративні можливості техніки вітражу.

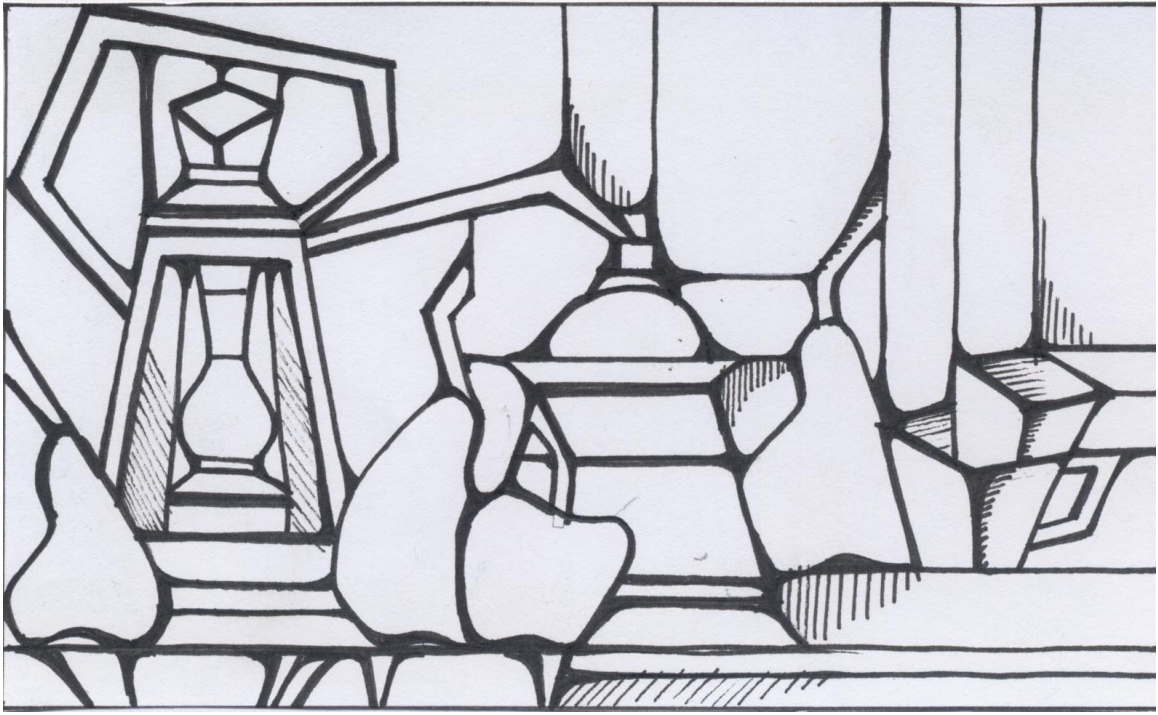
Обсяг завдання: Завдання з ескізування виконується На аркушах формату А-4 (25 аркушів) графічно в тоні та в кольорі. Відібрані ескізи також додаються в альбом з аналогами

Питання для самоконтролю:

- 1.Перелічте основні різновиди графічних творчих технік, застосовуваних для творів в жанрі натюрморту з скла.
2. Укажіть, яким шляхом можливо досягти тональних градацій в натюрморті в техніці вітражу..
3. Назвіть найбільш прийнятні кольорові палітри для вітражів

Малюнок 2. Пошуки стилістики, тону

Малюнок 3. Графічні пошуки, вирішення тону

Малюнок 4. Кольорові пошуки

Малюнок 4. Картон

Завдання 3. Концептуальна клаузула та композиційне рішення

Під час виконання завдання викладач пропонує виконати картон найбільш талановитого з створених студентом ескізів натюрмортів, застосовуючи різновиди творчих технік, уживаних для творів в жанрі натюрморту з скла, використовуючи різноманітні композиційні, художні та декоративні можливості техніки вітражу.

Обсяг завдання: Завдання виконується в розмірі, більша сторона якого не повинна перевищувати 60 см, менша не менш 30 см.- графічно в тоні, та в кольорі. Відібраний ескіз, на основі якого було створено кольоровий картон натюрморту в техніці вітражу також додається в альбом з аналогами в форматі А-4 на першу сторінку.

Питання для самоконтролю:

1. Перелічте основні прийоми створення картонів для творів в жанрі натюрморту з скла.

2. Укажіть, яким шляхом можливо досягти відчуття фактурності скла при створенні картону натюрморту в техніці вітражу.

3. Назвіть найбільш прийнятні співвідношення прозорих і фарбованих частин композицій натюрморту в техніці вітражу.

4. Назвіть сполучення кольорових стекол, які поєднуються між собою найчастіше.

Список рекомендованої літератури

Базова

1. Гах І.С. Сучасний монументальний вітраж-образно-художні, конструктивні, колористичні та техніко-технологічні особливості творення. Методичні рекомендації студентам ОПП "Магістр", освітніх програм "Монументальний живопис, "Сакральне мистецтво", "Художнє скло". Львів: ЛНАМ, 2020. 44 с.
2. Гах І. Західноукраїнський вітраж ХХ. Минуле, сучасне, майбутнє. Львів: Манускрипт-Львів, 2017. 66 с.
3. Задорожний Б. Художній вітраж у сучасному дизайні інтер'єру житлового середовища. Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 21.01.2020, с. 91-94.
<https://doi.org/10.31734/architecture2020.21.091>
4. Задорожний Б. Мистецтво сучасних вітражів в архітектурі церков України. Львівський Політехнічний Національний університет, кафедра дизайну и основ архітектури. 2022 г.; [Том 4, номер 1](#): С. 47-53
https://doi.org/10.23939/sa_2022.01.047
5. Наталена Королева. Вітраж. Бібліотека української літератури. Фоліо 2020. 250 с. (ISBN 978-966-03-9306-6)
6. Радомський М.Т. Вітражі в просторовому середовищі: Харківська школа витражу. //Meridian ingineresc/[redactor șef acad Ion Bostan]/-Editura "ТЕННИКА UTM". 2015. 1(56). С.51-55. (ISSN 1683-853X)
7. Радомський М.Т. Художній вітраж на сучасному етапі: художні, техніко-технологічні й функціональні новації у вітражному мистецтві. //Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник

наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного університету імені Івана Франка/[редактори – упорядники В. Ільницький, А. Душний, І.Зимомря]. Дрогобич: Просвіт, 2015. Вип.12 . С. 130-135. (ISSN 2308-4855)

8. Радомський М.Т. До питань термінології віражної справи. //Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв [Текст] : зб. наук.праць/за ред.. Даниленка В. Я. Х.: ХДАДМ, 2015, С. 37-41. (Мистецтвознавство)
9. Радомський М.Т. Харківська школа вітражу. //Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць; Випуск 15; (Серія «Педагогічні науки») / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава: ТОВ “Фірма “Техсервіс“, 2015. С. 263-267.

Додаткова література:

1. Бірюльов Ю. О. Львівська сецесія: архітектура, декоративно-прикладне мистецтво, графіка, кн. живопис, скульптура: каталог виставки зі збірок Львова / Львів, картинна галерея / [Вступ. ст. та упорядник Ю. О. Бірюльов]. Львів : Б. в., 1986. 96 с., іл.
2. George Butikov. St. Isaak's Cathedral / George Butikov. — L.: Aurora art publishers. 1974. 142p., (complited and introduced by G. P. Butikov).
3. Sigismundas Šimkus (teksto autorius). Kazis Morkūnas : [альбом] на литовском, англійском, русском языках; [Redaktorė I. Meciūnaite, men. redaktorius A. Augaitis-Vilnius]. R. : “Vagos”, 1984. 152 с.